RESTAURÁLÁSI DOKUMENTÁCIÓ

Restaurátorok: Korhecz Papp Zsuzsanna, Bajzik Anna, Kóródi Katalin,
Díszkeret és hátlap: Bajzik Anna, Kóródi Katalin, Molnár Imre
Restaurálás helye és ideje: Budapest, magánműterem 2016. júniusa-2017. decembere

A restaurált tárgyak meghatározása: két ferences arckép
Témáik: **Assisi Szent Ferenc**
Marchiai Szent Jakab
Alkotójuk: Falkoner Xavér Ferenc (1737-1792)
Keletkezési idejük: 1776
Anyaguk: olaj, lenvászon
A képek befoglaló méretei kerettel: 150 x 90 cm
A képek befoglaló méretei keret nélkül: 112 x 79 cm
Tartozékaik: két merevítő léccel ellátott fatábla, díszes, copf stílusú fa díszkeret.
A műtárgyak tulajdonosa: Türr István Múzeum, Baja
Leltári számaik: 69.6.67 és 69.6.65

A továbbiakban közös leírás ismerteti a mindkét képre vonatkozó tartalmakat.

A művek története
A festmények a bajai Türr István Múzeum tulajdonát képezik, jelenleg a bajai volt Ferences Rendházban tartós letétben vannak, a másik 6 festménnyel együtt. A Szűzanyát és hét ferences szerzetest ábrázoló sorozat egykor a rendház ebédlőjét dísztítette. Díszkereteiket ferences szerzetesek fragták, négy rokokót (Sienai Szent Bernardin, Kapisztrán Szent János, Jótanács anyja (Szűz Mária), Páduai Szent Antal) és négyet copf stílusban (Solano Szent Ferenc, Assisi Szent Ferenc, Marchiai Szent Jakab, Szent Bonaventura) készült. A portrék alján lévő kronosztihonok adják ki a képek keletkezési évszámát: 1776. A szenteket sötétbarna ferences habitusban ábrázolta a budai művész, kezükben attribútumuk: Ferencnél feszület, Jakabnál kehely.
A mai Páduai Szent Antal templom helyén a török időkben mecset állt, melyet a török hódoltság után alakítottak át keresztény templommá, mellé pedig kolostort építettek. A Rákóczi-szabadságharc alatt 1708-ban mindkettő rommá lett. A ferences szerzetesek a mai zarándoképület alapkövét 1722-ben tették le. A templom a kolostor déli oldalán épült újjá. A Szent Antalról elnevezett templom a magyarországi barokk építészet egyik jelentős alkotása, mellékoltárait szintén Falkoner Ferenc művei díszítik. A kolostor értékes barokk műalkotásai áldozatul estek a szovjet hadseregnek. A katonák a vallásos tárgyú faragványokat/festményeket az udvarra dobálták. 16 műalkotást sikerült megmenteni, amelyeket önkéntesek hordtak át a szemben lévő múzeum raktárába, így kerültek a képek a Türr István Múzeum közgyűjteményének állományába. A raktárból 2001 decemberében ellopták mind a nyolc refektóriumi festményt. 2002 februárjában kerültek elő a bajai Köztemető árkádjai alól.

Anyaga:
Vászon:
A képek hordozóvászna meghullámosodott, megereszkedett, meggyengült. Kisebb

szakadások és hiányok láthatóak. A vászon felső szélén lehet látni a díszkeret takarását, ahol a festékréteg erősen hiányos, repedezett, töredezett, látszik az alapozás és a vászon szövése is. A díszkeret eltávolítása után láthatóvá vált a húzószél, mely kovácsoltvas szegekkel van felszögelve a fatábla oldalára. A vásznat először vakkereten alapozták, majd ezután szegelték fel a fatáblára, a felső sarkokon visszahajtották a vásznat. A vászon durva szövésű, egy cm^2-es terület 8 vízszintes (lánc) és 6 függőleges (vetülék) fonalból áll. Mikroszkópos vizsgálatokkal megállapítható a vászon sodrásiránya (S/Z), a vászon anyaga len. A szövet alsó és felső széle ép, a szövetszélesség 115 cm körüli. A vászon közepes megtartásúnak bizonyult.

Tartozékai:

Fatábla:

A fatáblák homorú felülete nem a vetemedés következtében alakult ki, hanem a bajai volt Ferences Rendház refektóriumában, a támívek boltíves felületéhez igazítva készítették el a nyolc festményt. A festmények hátlapjának íve azonos. A fatábla álló formátumú, egyenes vállas kiképzésű, négyszögletes formájú, trapéz felső résszel. Négy darab deszkából állították össze, jól láthatóak rajtuk a faragó szerszám nyomai, mely durva megmunkálásról árulkodik. A deszkák szálirányára merőlegesen futó szálirányú merevítőléceket építettek a tábla két oldalára. Valószínűleg gőzöléssel hajlították meg. Hosszuk 96 cm, szélességük 4,3 cm. A trapéz felső részének középső része 23 cm, a két oldalsó pedig 31 cm. A hátoldalon, kék ragasztószalagon fehér betűkkel a leltári szám olvasható.

Díszkeret:

Szemrevételezés alapján háromféle fából hozták létre a keretet. Az alapként szolgáló szerkezetet fenyőfából, és ezen a díszítéseket, faragásokat dióból és hársfából készítették. Hiányok voltak a fentről, a díszkeret szélén végigfutó levélsorban, a rozettában és mindkettőnél a csúcsdísz (masni) is hiányzott.

A festmény:

Lakkréteg:

Az egész képet sötét lakkréteg borítja, mely töredezett, repedezett. A mikro-repedésekben megülő szennyeződések sárgás-barnás színtorzulást okozva, jellegzetes galériatónust hoznak létre. A színtorzulás megváltoztatja a kép megjelenését, a részletek kevésbé láthatóvá válnak, a finomabb részletek közti átmenetek eltűntek. A képen a szent ruhája, a háttér részletei és a latin felirat alig kivehető, jobban látszanak az arcok és a kezek.

Festékréteg:

A világos felületek pasztózus ecsetvonásokkal vannak megfestve. Ily módon készültek az arcok, kezek, lábak és a virág a kép alsó részén. A háttér nem, a felirat is kevéssé pasztózus. A lakkréteg folytonossági hiányai a festékréteget is érintik. A képet hálózatos repedésháló borítja. A keménnyé, törékennyé vált felületen öregedési repedések alakultak ki, melyek egészen az alapozóig hatolnak. Megfigyelhető, hogy a pasztózus ecsetvonásokkal festett részek nem repedeztek meg (arcok, kezek, csúcsfények), itt a felület inkább „domborúvá" vált, ebből következtethetünk ólomfehér jelenlétére. Ezzel szemben a sötét részeken a repedésháló felerősödik (háttér, szent ruhája), és pici szögletes festékszigetek alakulnak ki, melyek egymással hegyes, tompa és derékszöget zárnak be.

Az apró szigetek vékony festékrétegre és alapozórétegre engednek következtetni. Vékony alapozásnál érvényesül a vászon hatása, így a repedések iránya többnyire vízszintes. Szúrásból, benyomódásból adódó kisebb szakadások is felfedezhetők.

A műtárgy leírása átvételkor, vizsgálatok alapján

Képoldal: Megfigyelhető a vászon megereszkedése, egyenetlenségei. A felület hullámos. A hullámok a sarkokból kiindulva a kép centruma felé haladnak. Jól láthatóvá vált a világos és sötét felületek között a felületi jellegbeli kontraszt, valamint a kisebb felületi egyenetlenségek, illetve a kagylósodás .
Hátoldal: A fatábla felületén, a vízszintes sávozás, a faragó szerszám által, erőteljes megmunkálásról árulkodik.

UV-lumineszcens felvétel

A Szent Jakab kép fébetisztatott állapotáról készült felvételen a műtárgy bevonatának lumineszcenciája jelenik meg

Mikroszkópos vizsgálatok

- Vászon és elemi szál mikroszkópos vizsgálata lenszálat bizonyított mindkét kép hordozója esetében- Az elemi szálakat PLM mikroszkóp, alsó megvilágításánál és érzékeny ibolya beiktatásával vizsgáltuk. Az analizátor síkjával párhuzamosan kék, a síkra merőlegesen narancssárga színeket mutatták.
- Keresztmetszet-csiszolatok kétrétegű, olaj kötőanyagú sárga-okker alapozást azonosítottak mindkét kép esetében, mely a Falkoner életmű nagyobb részére jellemző.
Mindkét kép alapozórétegei (250) µm alatt 10-20 µm vastagságú előenyvezés van. A sárga alapozóréteg viszonylag egyenletes vastagságú, legalább két rétegből áll, felülete egyenetlen. Szemcsézettsége homogén, apró, mikron körüli méretű vörös szemcsék, aggregátumok találhatóak meg benne, néhány nagyobb, kb. 40 µm-es sárga szemcsével. UV- BV megvilágításban a gyengén lumineszkáló rétegben a vörös szemcsék sötétebben jelennek meg. A töredezett részeken a repedésekbe lumineszkáló anyag (lakk) szivárgott be.

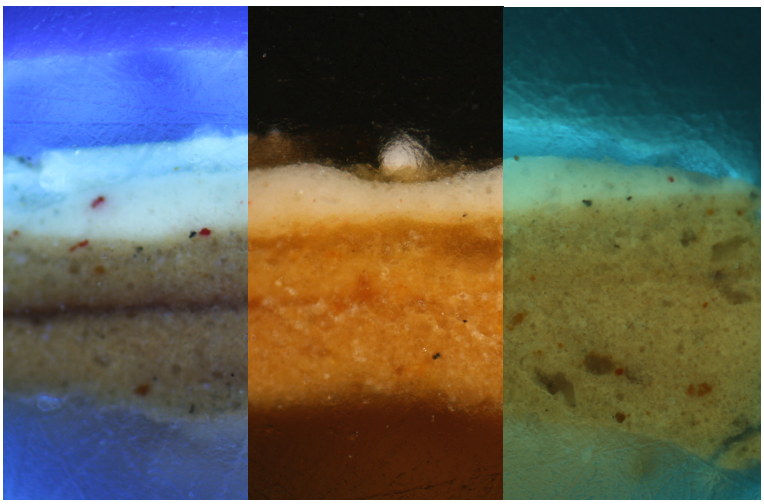

Beavatkozások

A pergő, fellazult rétegek megerősítése
A képet a támasztó fatáblájáról, a kovácsoltvas szegek eltávolításával választottuk le, majd a hátrahajtott sarkokat kisimítottuk. A fatábla alakját felvett húzószéleket enyhén nedves szívópapíron keresztül vasaltuk, majd kőlapokkal lesúlyozva kiegyenesítettük. Eurocryl BC 4302 1:1 arányú vizes keverékével erősítettük meg a kép szélein a pergő részeket és a repedések széleit. Ezt Tikkurila 1050 aromásmentes lakkbenzines előnedvesítés előzte meg, a diszperzió mélyebb behatolása érdekében.

Kutatóablakok
A feltáró próbákat, Alkonekkel és Celloszolvval végeztük, lakkbenzines visszatörlést alkalmaztunk. A felső lakkréteg leválasztásához ez megfelelő volt, azonban az alsó réteg ezáltal nem oldódott fel. Ezeken a felületeken, dimetil-formamiddal próbálkoztunk tovább, de úgy tapasztaltuk, hogy ez veszélyeztetné a rendkívül vékony festékréteget. A lakk maradványait mechanikus úton, szikével távolítottuk el, lakkbenzines áttörléssel. Később, a feltárás során azonban kiderült, hogy nincs is szükség dimetil-formamid használatára, mert a makacsnak tűnő alsó lakkréteg a felső réteg leoldása közben bevitt oldószerek hatására annyira fellazult, hogy a csupán terpentinnel való további duzzasztástól szikével lekaparhatóvá vált.

A festett felület levédése
A festett felület levédése és megerősítése érdekében, Carolino vetex lapokkal ragasztottuk le az előoldalt, vízben oldott 5%-os Metylan segítségével.

A hátoldal tisztítása
A vászon hátoldalát egyenetlen foltos, gombafertőzött szennyeződésréteg borította. A hátoldali réteg könnyen eltávolítható részét, vizes porszívóval tisztítottuk, aminek tartályába timolt tettünk, a szennyezett víz fertőtlenítése végett. A további mechanikus tisztítás előtt, Helio-fresh spray illóolajos fertőtlenítő oldattal befújtuk a hordozót. Egy nap száradás után, a vászonhoz erősebben kötődő szennyeződéseket, Metylánnal felpuhítva – a nedvesség okozta károsodás megelőzésére sakktáblaszerűen –, szikével kapartuk le, közben száradásig prés alatt tartottuk a vásznat, majd megismételtük a fertőtlenítést.

Szilárdítás, felületi leragasztás, átvasalás
A hátoldalt, 3 rész lakkbenzinnel hígított 1 rész BEVA 371 (etilén-vinil acetát) oldattal itattuk be. Az oldószer távozása után, a képoldalról nedves vattával eltávolítottuk az ideiglenes védelemre szolgáló Carolino vetex lapokat és a Metylan maradványát. Ezt követően a képet 60°C-ra melegített vákuumasztalon vasaltuk át, képoldallal felfelé. Így a szilárdító anyag jól beivódott, a vászon kisimult és a festett réteg kagylósodása is csökkent.

Tisztítás, feltárás
A felső lakkrétegeket Alkonekkel tártuk fel, melyet terpentines áttörlés követett. A

további lakkrétegek eltávolítására a terpentinnel való duzzasztás és a mechanikus feltárás bizonyult legalkalmasabbnak, a festett réteg vékonysága miatt. Így biztonságosabban tudtuk a lakkréteget eltávolítanii, a festékréteg veszélyeztetése nélkül.

Tömítés

A feltárást követően a hiányok és a festékkipergések helyét kitömítettük, amit ezeken a helyeken a vászon Palma Fa vízálló ragasztóval való bevonása előzött meg, a tömítés jobb tapadása céljából. A tömítőmasszát szénsavas mészből (CaCo3), hegyi krétából, vízben előduzzasztott 8%-os zselatinból, Palma Fa normál (PVAc) diszpeziós ragasztó és pár csepp hármas keverék (1 rész lenolaj, 1 rész dammár-gyanta terpentinben oldva, 1 rész velencei terpentin) hozzáadásával készítettük el. A masszát, olajfestékekkel állítottuk be a festmény alapozójának megfelelő színűre. A vászon széleit, vízzel, Metylannal és Eurocryl diszperzióval hígított kittel ecseteltük be és a már megszáradt tömítések tetejét a kagylósodott felülethez igazítottuk.

Aláfestés

A kittelt felületek aláfestését Schmincke akvarellel készítettük.

Dublírozás

A vászonnál 5 cm-rel nagyobb méretű alapozott lenvásznat hígítatlan Eurocryl-lel vontunk be, majd száradás után megismételtük a folyamatot. Másnap kissé hígított BEVA-val ecseteltük át ezt a felületet. A festmény hátoldalát aromás lakkbenzinnel hígított BEVA-val kezeltük (3:1 arányban). Vákuumasztalon történő egymáshoz illesztésük során, a festményt t képoldallal lefelé helyeztük és így került rá a dublírvászon. A vákuumasztalt 60 °C-ra melegítettük fel. A képet ideiglenesen faforgácslemez panelre rögzítettük, a lakkozás és esztétikai helyreállítás idejére.

Lakkozás

Felfeszítés után, a képet három rétegben lakkoztuk. A lakkozáshoz természetes dammárgyanta 25%-os, terpentines oldatának és Paraloid B67 akril-gyanta 25%-os, aromástartalmú lakkbenzines oldatának 1:1 arányú keverékét használtuk, amit 1 rész lakkbenzinnel hígítottunk. A rétegeket ecsettel, vékonyan, egymás követő napokon hordtuk fel.

Esztétikai helyreállítás és rekonstrukció

A festmény lakkozása során felhasznált anyagot használtuk a kiszívatott olajfestékek kötőanyagául. A hiányos, kopott felületek miatt néhány helyen esztétikailag zavaró felületek jöttek létre. Az alsó feliratnál a betűket helyreállítva, értelmezhető és olvashatóvá vált a szövegrész, ehhez hozzásegített a szürke háttér lehetőség szerinti rekonstrukciója.

Keretbe helyezés és lakkozás

A képet az íves fahátlapra, a húzószélek segítségével, tűzőgéppel rögzítettük. A díszkeretbe fémlapokkal és csavarokkal fogattuk be. A végső lakkozást Talens akril 114-es fényes sprayvel l végeztük.

Díszkeret

Vizsgálat

A lakkozott keretből mintát vettünk. A vizsgálatot ráeső fényben és lumineszcens mikroszkóppal végeztem. A normál felvételen vörösbarna, üvegszerű, áttetsző lakkréteg 100-200 mikron vastagságú, a fa szerkezetét is átitatta. Az élénken lumineszkáló felvételen jól látható a többszörös átfestés, legalább nyolc réteg. A lumineszcens felvételen UV és BV gerjesztésben is lumineszkált a lakk.

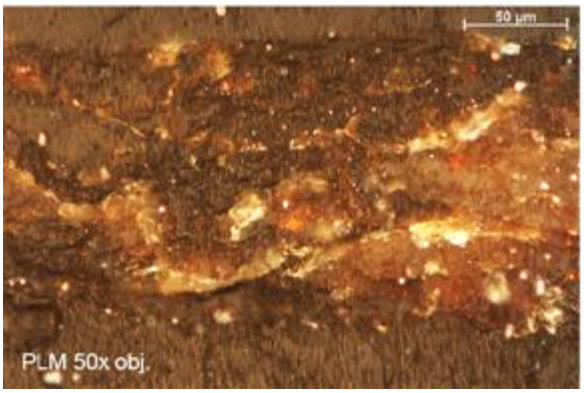

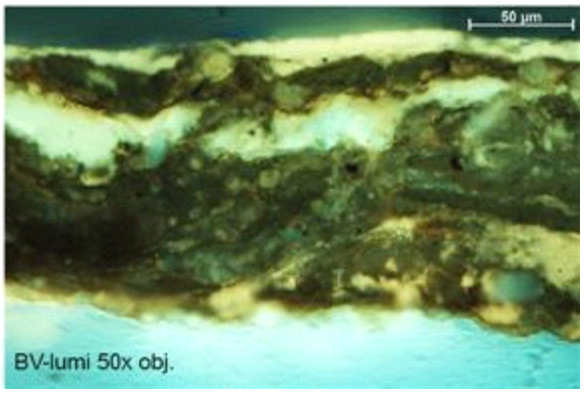

Feltárás

A makacs, megkeményedett, vastag rétegek eltávolítását mechanikusan kezdtük el, majd diklórmetán tartalmú Szuper-kromofágot ecseteltünk a felületre, ezt követően Metylannal kevert Szuper-kromofágot vittünk fel, az oldószer párolgásának lassítása érdekében. Ezt Nitrohígítóval töröltük vissza, majd mechanikus módszerrel távolítottuk el a feloldott, feltehetően olajos réteget hegyes fapálcikával, illetve vattatamponnal. A keret oldaláról a szennyeződéseket 17%-os ammónium-hidroxiddal tisztítottuk le.

A díszkeret hiányainak faragását Molnár Imre képzőművész készítette el diófából.

A kiegészítések színét akvarellel hoztuk össze az eredeti faanyag tónusával. Lakkbenzinben oldott méhviasszal védtük le a fa felületét.

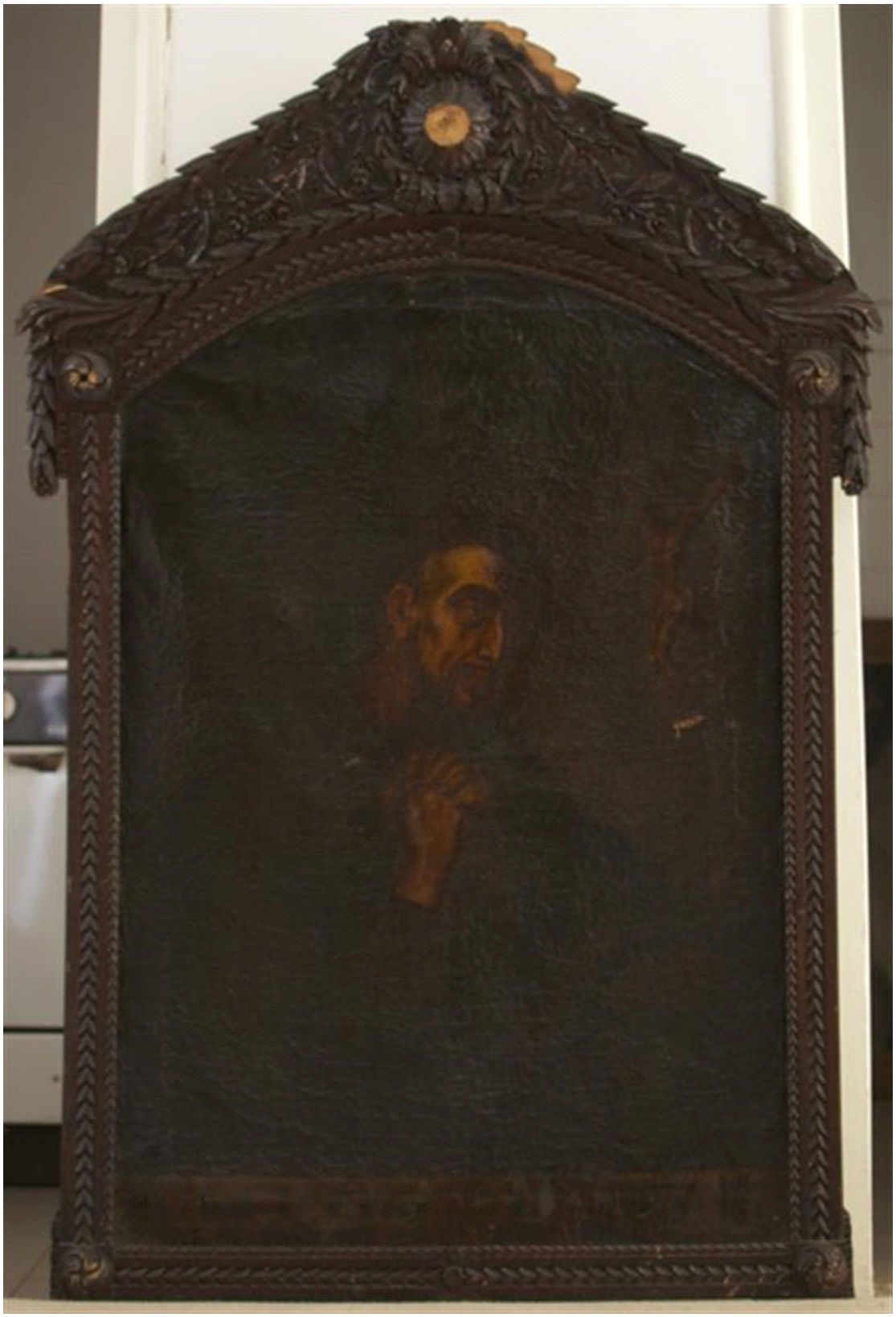

Falkoner Ferenc: Assisi Szent Ferenc

Átvételi állapot

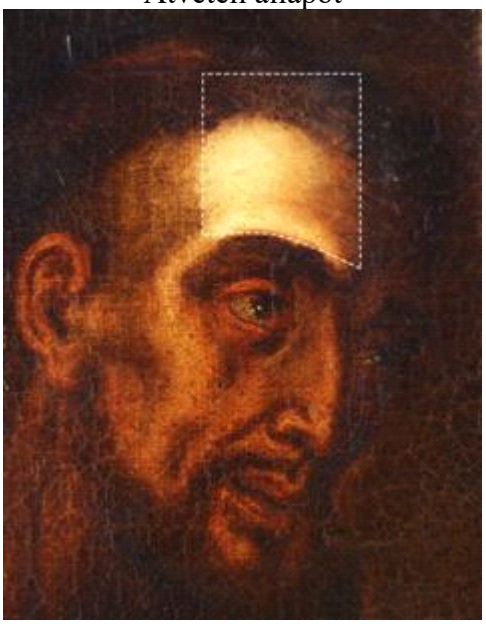

Tisztítópróba

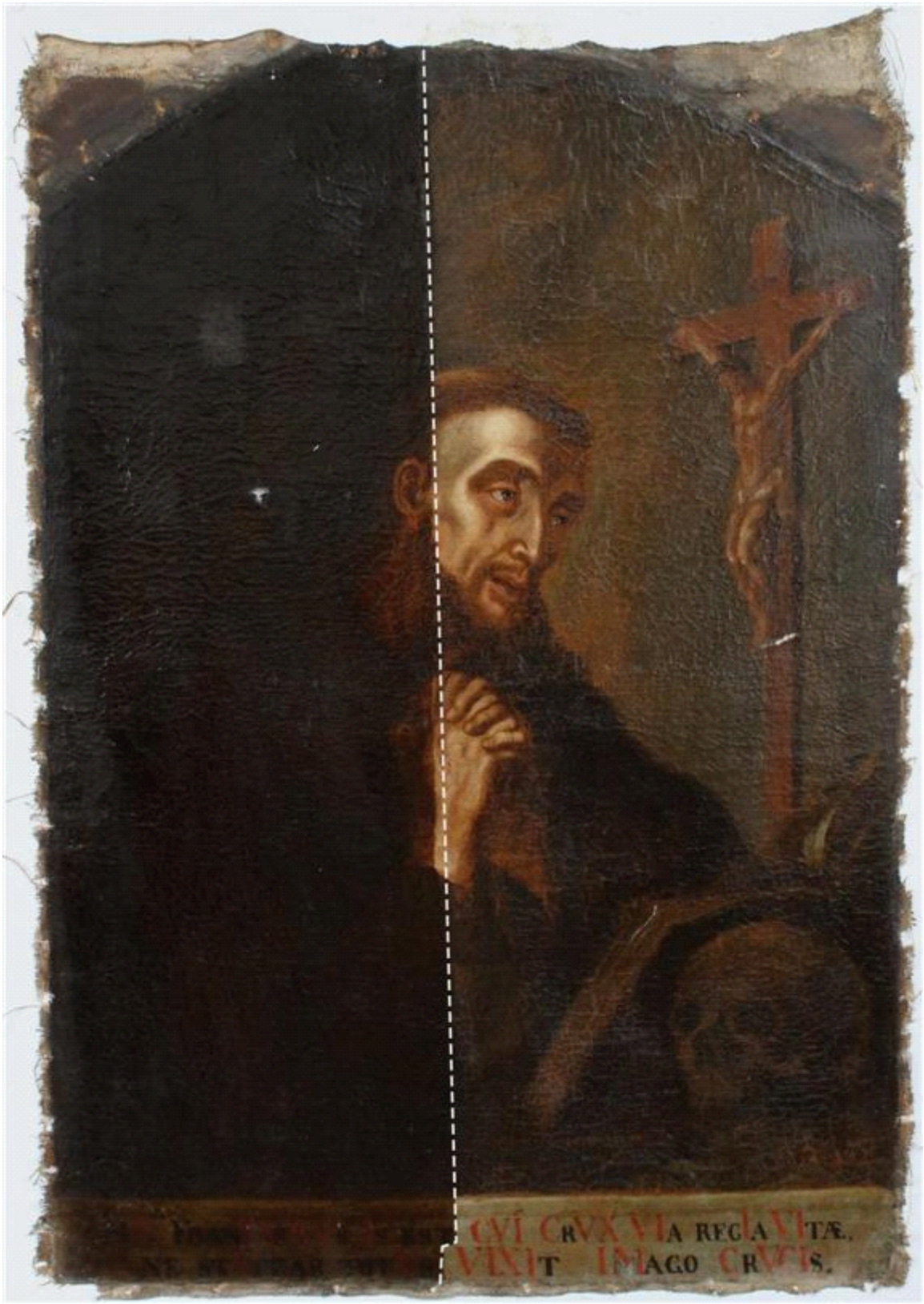

Félbetisztított állapot

Félbetisztított állapot-hátoldal

Feltárt állapot

Kitömített állapot

Restaurált állapot

Falkoner Ferenc: Assisi Szent Ferenc
A restaurált kép és díszkeret

Falkoner Ferenc: Marchiai Szent Jakab
Átvételi állapot

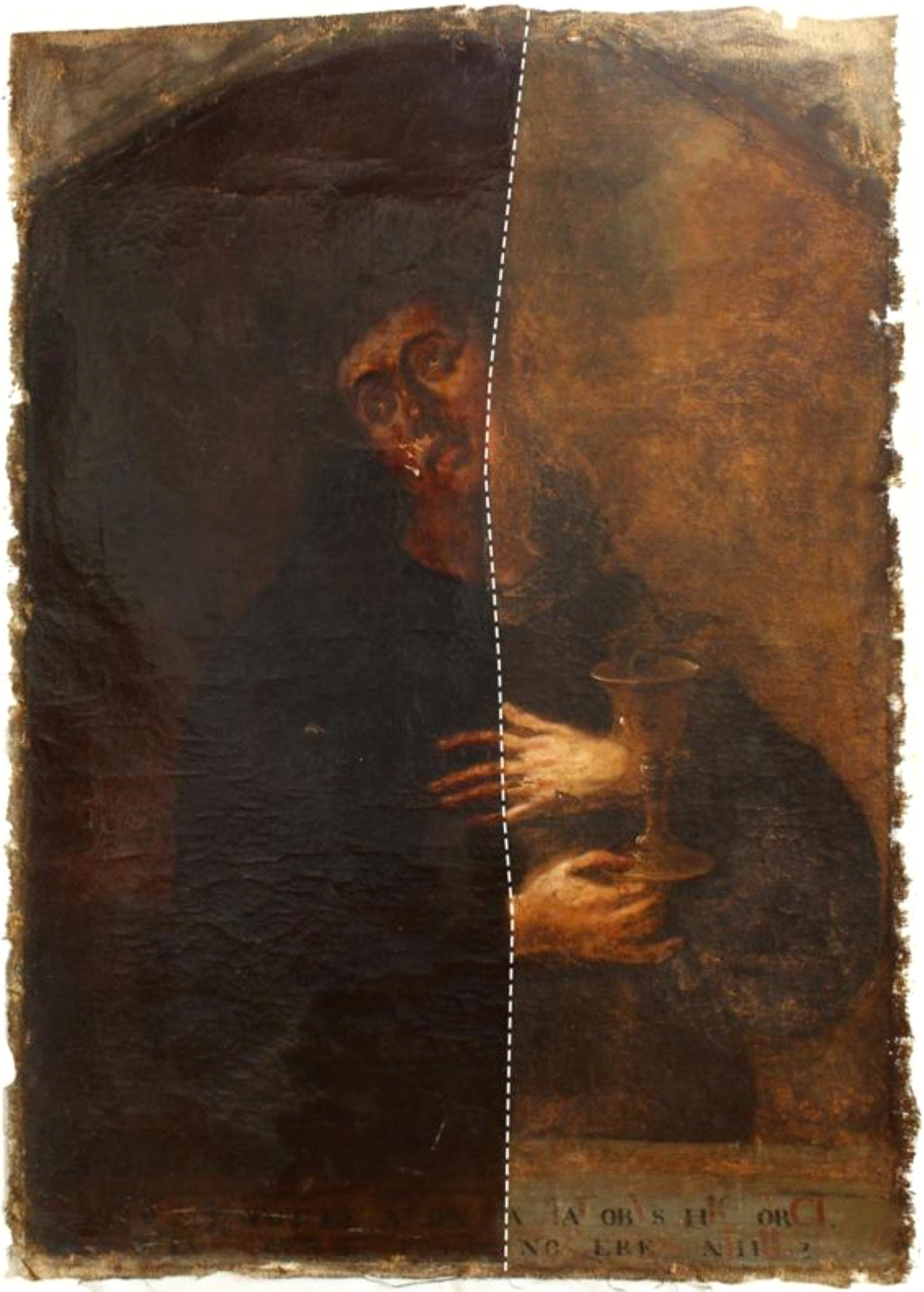

Félbetisztított állapot

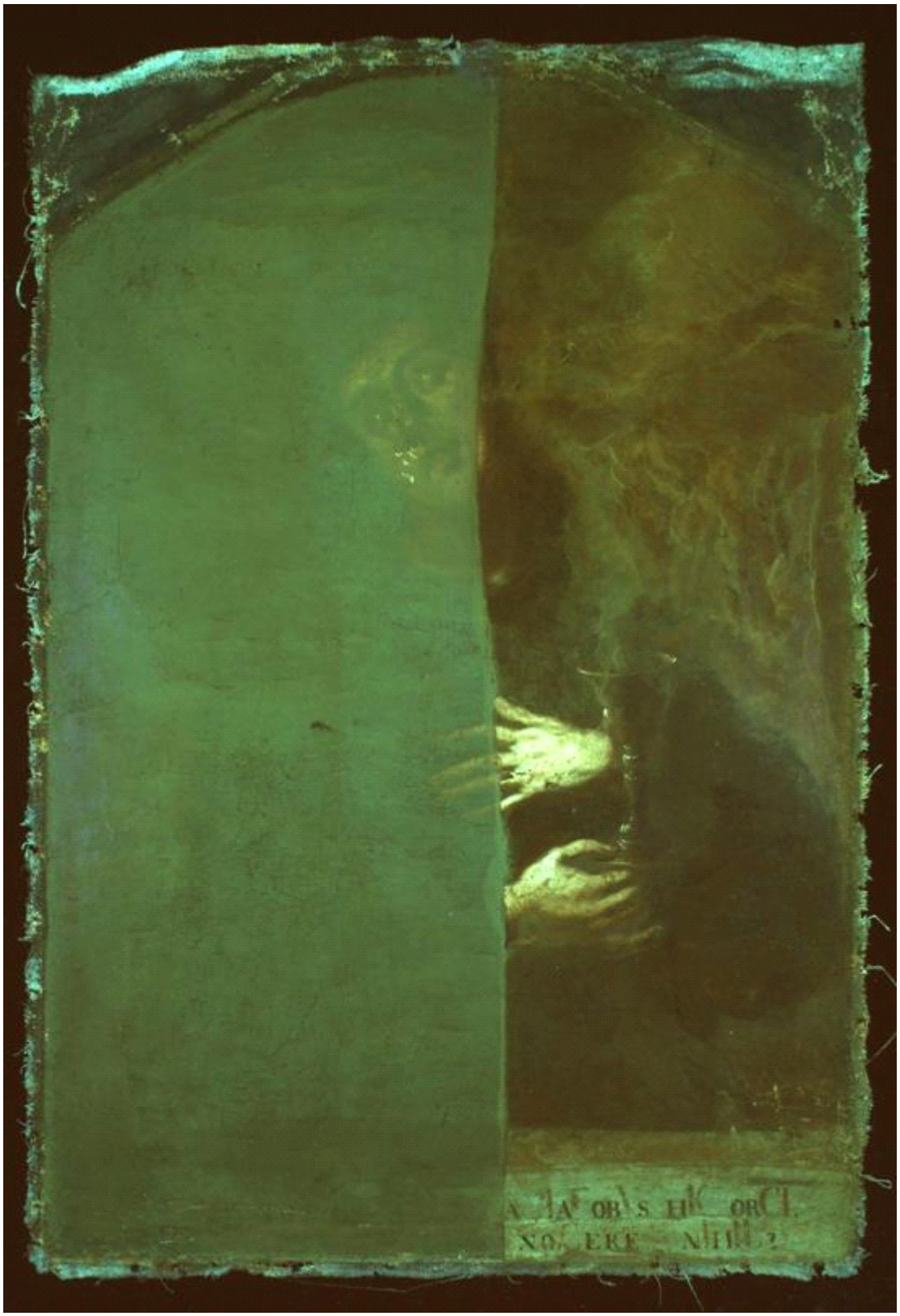

Félbetisztított állapot - UV- lumineszcens felvétel

Feltárt állapot

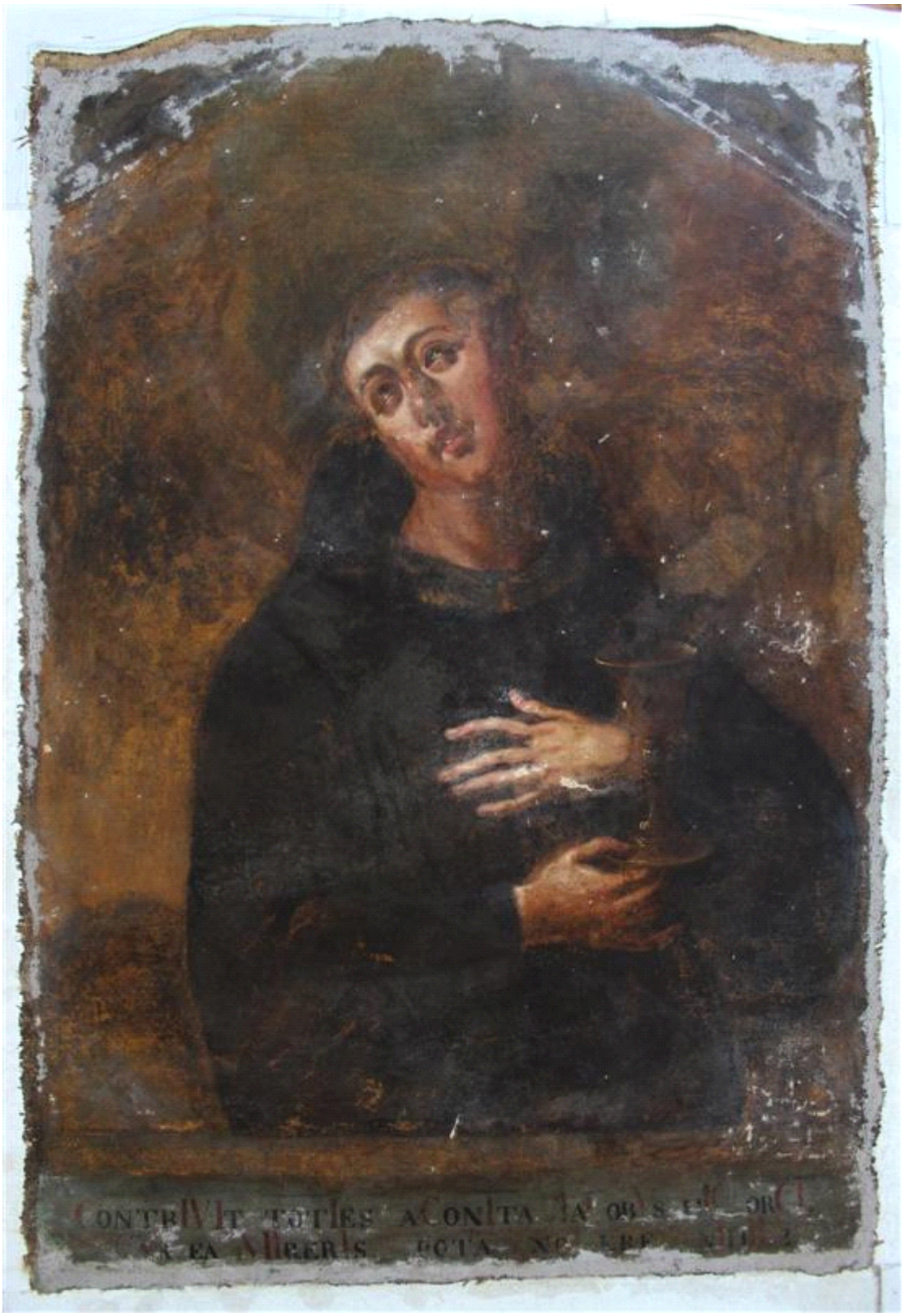

Kitömített állapot

Restaurált állapot

Falkoner Ferenc: Marchiai Szent Jakab
A restaurált kép és díszkeret